

EKLER VE KELİME YAPISI

Kelime (sözcük): Tek başına bir anlam taşıyan veya kendi başına bir anlamı olmayıp cümledeki anlamın tamamlanmasına yardımcı olan ses ya da ses birliklerine kelime denir.

Anlamı olan: masa, yol, o, ağaç, ev, ses, kalem, git, oku...

Görevi olan: ve, ile, ama, ise, sanki, fakat, de, ki, veya ...

Türkçenin kelime yapısı **Kök + Yapım eki + Çekim eki** şeklinde formülleştirilebilir.

Örnek: **kitap - cı - dan** **gel - ecek - ler**
Kök Y.E. Ç.E. Kök Ç.E. Ç.E.

İkinci örnekten de anlaşılacağı gibi her kelime yapım eki bulunmak zorunda değildir. Fakat yapım eki varsa mutlaka çekim ekinden önce gelir.

KÖK: kelimelerin daha fazla bölünemeyen, anlamlı en küçük parçalarına kök denir.

Kök ile kelimenin bütünü arasında anlam ilişkisi olmalıdır.

Örnek 1: “*Atalarımız*” kelimesinde anlamlı en küçük parça “*at*” gibi görünse de kelimenin kökü bu değildir. Çünkü kelimenin bütünüyle anlam ilişkisi yoktur. Kelimenin bölünüşü şöyledir: **ata - lar - ımız**
Kök Ç.E. Ç.E.

Örnek 2: Balıklar (Kökü “*bal*” değil “*balık*”)

KELİME KÖKLERİ İKİYE AYRILIR:

1. Ad (İsim) Kökleri: Varlıklara, nesnelere verilen isimlerin kökleridir: *bahçe, yol, akıl, çiçek, bardak*...

2. Fiil Kökleri: İş, oluş, hareket bildiren eylemlere verilen adlardır: *büyümek, tükenmek, yanmak*...

NOT: Bunların dışında hem isimlere, hem de fiillere kök olan sözcükler vardır. Bunlara “*Ortak kök*” denir.

boya (ad)	boya-mak (fiil)
savaş (ad)	savaşmak (fiil)
sıva (ad)	sıva-mak (fiil)
acı (ad)	acı-mak (fiil)

GÖVDE: Kelimelerin yapım eki almış bölümüne gövde denir.

uç - ak : İsim gövdesi **göz - le(mek) :** Fiil gövdesi
Kök Y.E. Kök Y.E.

EK: Kelimelerle cümleler kurmak, onlara cümle içinde görev yüklemek ve kelimelerden yeni kelimeler türetmek amacıyla onlara eklenen seslere/hecelere “*ek*” denir.

Ekler **yapım ve çekim ekleri** olmak üzere ikiye ayrılır.

Yapım ekleri yeni anlamlar katar; çekim ekleri ise görev belirler.

YAPIM EKLERİ

Eklendikleri kelimenin anlamında değişiklik yapan eklerdir.

Bunlar eklendikleri kökten veya gövdeden yeni bir kelime meydana getirirler.

Meselâ Türk kelimesinden -çe ekiyle Türkçe kelimesi yapılmıştır. Türk bir milletin adı, Türkçe o milletin dilinin adıdır.

Dört çeşit yapım eki vardır:

1. İsimden İsim Yapan Ekler:

- lık : kitap-lık , kömür-lük, yaz-lık, insan-lık, baş-lık...
- ci : kira-cı, süt-çü, tarih-çi, söz-cü, şaka-cı, çay-cı ...
- li : tuz-lu, Amasya-lı, ev-li, paha-lı, bilgi-li, kir-li ...
- sız : para-sız, insaf-sız, tuz-suz, kimse-siz, eş-siz ...
- ce : Türk-çe, Çin-ce, deli-ce, yumuşak-ça ...
- (i)msi : yeşil-imsi, mavi-msi...
- (i)mtrak : mavi-mtrak, yeşil-imtrak ...
- daş : vatan-daş, yurt-taş-, yol-daş, anlam-daş ...
- cık : badem-cık, kısa-cık, Mehmet-çık, göl-cük ...
- cil: etçil, otçul, insancıl, evcil, bencil, ölümcül...
- gil: Aligil, Yaşargil, ancangil...
- leyin: geceleyin, akşamleyin, sabahleyin ...
- (i)nci: birinci, üçüncü, sonuncu...
- er: üçer, beşer, yedişer, dörder, altışar...
- tı : çığır-tı, cızır-tı, şakır-tı, şıkır-tı...

2. İsimden Fiil Yapan Ekler:

- le : Baş-la(mak), temiz-le(mek), yük-le(mek), su-la(mak)
- l : sivri-l(mek), duru-l(mak), ince-l(mek) ...
- leş : bir-leş(mek), kötü-leş(mek), iyi-leş(mek) ...
- (a)r : mor-ar(mak), kara-r(mak), yaş-ar(mak)...
- len : hoş-lan(mak), ev-len(mek), hasta-lan(mak)...
- se : su-sa(mak), garip-se(mek), önem-se(mek) ...
- e : kan-a(mak), boş-a(mak), yaş-a(mak)...
- al : dar-al(mak), çoğ-al(mak), az-al(mak)...
- (i)mse : ben-imse(mek), az-ımsa(mak), öz-ümse(mek)

3. Fiilden İsim Yapan Ekler:

- mek : oku-mak, ye-mek, iç-mek, gel-mek, git-mek ...
- me : oku-ma, dol-ma, çiz-me, gez-me, kavur-ma ...
- gi : sev-gi, bil-gi, say-gı, kes-ki, bas-kı, iç-ki ...
- (i)ş : bak-ış, yürü-y-üş, uç-uş, gör-üş, anla-y-ış ...
- i : yaz-ı, gez-i, koş-u, tart-ı, diz-i, ölç-ü, çat-ı, doğ-u...
- ıcı : bak-ıcı, yaz-ıcı, geç-ici, gör-ücü, kal-ıcı ...
- men: öğret-men, say-man, göç-men, danış-man...
- gın : say-gın, bil-gin, gez-gin, tut-kun, kes-kin ...
- ti: kızartı, karartı, bağırıtı...
- ek : konak, durak, yatak, dönek, ürkek, korkak ...
- ç: inanç, sevinç, usanç...
- ntı : alıntı, akıntı, söylenti, toplantı, yaşantı, sarsıntı
- e : dize, süre
- gan : sıkıl-gan, konuş-kan, somurt-kan, çekin-gen...

4. Fiilden Fiil Yapan Ekler:

- ()r : çık-ar(mak), kop-ar(mak), gid-er(mek), kaç-ır(mak)
uç-ur(mak), düş-ür(mek)
- dır : yaz-dır(mak), ye-dir, aç-tır(mak), koş-tur(mak) ...
- ()ş : kap-ış(mak), gül-üş(mek),gör-üş(mek), bak-ış(mak)
- ()n : tara-n(mak), yıka-n(mak),taşı-n(mak), kaşı-n(mak)
- ()l : at-ıl(mak),yaz-ıl(mak), soy-ul(mak), kır-ıl(mak)
- ()t : yürü-t(mek), anla-t(mak), ara-t(mak),kızart-t(mak)
- ele : kov-ala(mak), it-ele-, silk-ele(mek), tep-ele(mek)

ÇEKİM EKLERİ

Eklendikleri kelimelerin anlamını değiştirmeyen, onları sadece cümle içindeki diğer kelimelerle ilişkiye sokan ve görevlerini belirleyen ekler “çekim eki” denir. İki grupta incelenir:

1. İsim Çekim Ekleri

1. Hâl (Durum) Ekleri:

- i : Belirtme hâli
- e : Yönelme hâli
- de : Bulunma hâli
- den : Ayrılma hâli

2. İyelik Ekleri:

- (i)m: ev-im
- (i)n : ev-in
- (s) i : ev-i
- (i)miz : ev-imiz
- (i)niz : ev-iniz
- leri : ev-leri

3. Çokluk Eki: “-ler , -lar”

kalem-ler, ev-ler, yolcu-lar ...

4. Soru Eki: “-mi ”

Yorgun musun? Çantam güzel mi?

5. Tamlama Ekleri: “-(n)in , -(s)i ”

Ev-in kapı-s-ı

6. Ek Fiiller:

- a) -im, -sin, -(dir), -iz, -sınız, -lerdir (-dirler)
iyi-y-im, iyi-sin, iyi-dir, iyi-y-iz, iyi-siniz, iyi-dirler
- b) -dir, -di, -miş, -se

Hava dün güzel~~di~~. (ekeylemin -di’li geçmiş zaman kip eki)

Onlar çok iyiymiş. (ekeylemin -miş’li geçmiş zaman kip eki)

Hastaysan yarın görüşelim. (ekeylemin şart kip eki)

Orada havalarda yağmurludur. (ekeylemin geniş zaman eki)

2. Fiil Çekim Ekleri

1. KİP EKLERİ:

A. Haber (Bildirme) Kipleri:

- di : Görülen geçmiş zaman
- miş: Öğrenilen (duyulan) geçmiş zaman
- yor: Şimdiki zaman
- ecek: Gelecek zaman
- ()r/-er/-ar : Geniş zaman

B. Dilek (İsteme) Kipleri:

- e, -a : İstek kipi
- se, -sa : Dilek-şart kipi
- meli , -malı : Gereklilik kipi

(Emir kipinin özel bir eki yoktur. Kişi ekleriyle çekimlenir: -sin, -in(iz), -sinler)

2. ŞAHİS (KİŞİ) EKLERİ :

Fiillere kip eklerinden sonra gelerek eylemi kimin yaptığını gösteren eklerdir.

3. EK FİİLLER:

Ekeylem ile birlikte kullanılan kip ekleri, eylemlere geldiğinde bileşik zamanlı eylem oluşturur ve bu kullanımlarıyla fiil çekim eki olur.

- gelir – di (hikâye bileşik çekim)
- gelir – miş (rivayet bileşik çekim)
- gelir – se (şart bileşik çekim)

4. SORU EKİ :

Eylemlerin sonuna gelerek cümleye soru anlamı katar.
Yarın arkadaşlarla buluşalım mı?

EKLERLE İLGİLİ GENEL UYARILAR

1) “-i” 1.tekil kişi ekiyle, bu eke benzeyen diğer ekler karıştırılmamalıdır.

Örnek: Ev-i yandı. (İyelik eki)

Ev-i yaktı. (İsmin -i hali)

Bu yap-ı Osmanlılardan kalmadır. (F.İ.Y.E.)

2) Çekim ekleri eklendiği sözcüğün anlamını değiştirmez. Fakat isim çekim eklerinden olan -de ve -den hal ekleri eğer sıfat olarak kullanılırsa yani sıfat yapımında görev alırsa o zaman ismin anlamını değiştirir ve yapım eki olur.

Örnek: Okul-**dan** geliyorum. (Çıkma durum eki)

Senin gibi bir can-**dan** arkadaşım yok. (Sıfat yaptığı için yapım ekidir.)

Yalan-**dan** bir kavga çıkardılar. (Sıfat yaptığı için yapım ekidir)

Sen-**de** bir şeylerim kaldı. (Bulunma durum eki)

Bunlar, göz-**de** öğrencilerdir. (Sıfat yaptığı için yapım ekidir)

3) 1.Tekil kişi eki olan -m ile bu eke şekilce benzeyen diğer ekler birbiri ile karıştırılmamalıdır.

Örnek: Seç-**im**-i kim kazandı? (F.İ.Y.E)

Bir dil-**im** ekmek verir misin? (F.İ.Y.E)

Bu işten dil-**im** çok yandı. (İyelik eki)

Ama ben daha çok küçüğüm. (Ek-fiil)

O benim kalemim. (Tamlayan eki)

4) 2. kişi iyelik eki olan -n ile buna şekilce benzeyen diğer ekler karıştırılmamalıdır.

Örnek: Akl-**ın** neredeydi? (İyelik eki)

Buraya gel-**in**. (2.ç.kişi emir çekimi)

Ev-**in** kapısı kilitli kalmış. (Tamlayan eki)

Turistler,bu yıl Türkiye'ye ak-**ın** edecek. (F.İ.Y.E.)

5) İsim-fiil eki olan “-ma, -me” ile Fiillerin olumsuz çekimini yapan “-ma, -me” eki karıştırılmamalıdır.

Örnek: Yürü-**me**-yi severim. (İsim-fiil)

Onunla biraz konuş-**ma**-yı dene. (İsim-fiil)

Artık benimle konuş-**ma**. (Olumsuzluk eki)

Peşimden gel-**me**. (Olumsuzluk eki)

6) “Ş” fiilden fiil yapım ekiyle (işteşlik eki), “ş” fiilden isim yapım eki (isim-fiil) birbiriyle karıştırılmamalıdır.

Örnek: Bakışların beni heyecanlandırıyor. (F.İ.Y.E) (isim-fiil)

Bu gül-**üş**-ü,bu bak-**ış**-ı hiç unutmam. (F.İ.Y.E) (isim-fiil)

Bir süre öylece bak-**ış**-tık. (F.F.Y.) (işteşlik eki)

Not: “-ş” karşılıklı ya da birlikte yapıma anlamı veriyorsa “işteşlik eki” dir.

7) Türkçede önce yapım eki sonra çekim eki gelir.

Örnek: Kork-**u**-yor-um

Bunun istisnaları da olabilir.

Annem**siz** gitmem.

Send**e**ki kitap

8) Bir sözcük birden çok yapım eki alabilir.

Örnek: Gözcülük, korkulu, dalgalı, ışsız, örtülü...

9) “ mi ” soru eki her zaman kelimedden ayrı yazılır. Bu ekten sonra gelen diğer ekler soru ekine bitişik yazılır.

Örnek: Zil çaldı **mi**?

Bizimle gelecek **misiniz**?

10) İsmi bulunma durumu eki olan “ -de (-da, -te, -ta)” ile bağlaç olan **de**, da birbirine karıştırılmamalıdır.

Örnek: Kalemim sen**de** kalmış. (İsmin hâl eki)

Olanları sen **de** gördün mü? (Bağlaç)

YAPILARINA GÖRE KELİMELER

1. BASİT KELİMELER:

İçinde yapım eki bulunmayan, ya kök halinde bulunan ya da sadece çekim eki almış olan sözcüklerdir.

Örnekler: yol, kömür, balık, taş, sev, gör, evimiz, balıklar, bulmalıyız, geliyorlar, gitmişler...

2. TÜREMİŞ KELİMELER:

İsim ya da fiillerin kök ya da gövdelerine yapım eki getirilerek oluşturulan yeni anlamlı kelimelerdir.

Örnekler: bil-gin, sev-gi, yaz-ı, yaz-ı-cı, son-suz, aç-ık, su-la(mak), yaz-dır(mak), gül-ümse(mek) ...

Not: Kelimelerin yapım eki almış bölümüne gövde denir.

3. BİRLEŞİK KELİMELER:

Birden fazla sözcüğün çeşitli şekillerde kaynaşıp birleşmesiyle oluşan yeni anlamlı kelimelerdir.

a) Kuruluşlarına Göre Bileşik Kelimeler

-----Belirsiz ad tamlaması biçiminde yapılanlar :

Örnek : Buzdolabı, Çörekotu, Aslanağzı, Dilbilgisi

-----Sıfat tamlaması biçiminde yapılanlar :

Örnek : sivrisinek, Akdeniz, yalınayak, Kocatepe

-----Cümle biçiminde kalıplaşanlar :

Örnek: gecekondü, külbastı, mirasyedi, imambayıldı

-----Bir ad ile bir fiilin kaynaşmasıyla yapılanlar :

Örnek : Erol, Şenol, seyret(mek), karnıyarık

-----İki çekimli fiilin kaynaşmasıyla oluşanlar :

Örnek : çekyat, uyurgezer, gelgit, biçerdöver

-----İki yansıma sözcüğün kaynaşmasıyla oluşanlar:

Örnek : çitçit, gırgır, cırcır, pırpır

-----Ses değişimiyle oluşan bileşik sözcükler :

Örnek:

Ne + için >>> Niçin Pazar + ertesi >>> Pazartesi

Kahve + altı >>> Kahvaltı Kayın + ana >>> Kaynana

b) Anlamlarına Göre Bileşik Kelimeler

-----hanımeli, aslanağzı, kuşbaşı, kadınbudu
(Her iki kelime de öz anlamını kaybetmiş.)

-----Ateşböceği, Basımevi, Aşçıbaşı, Başçavuş
(Kelimelerden sadece biri anlamından uzaklaşmış.)

-----Bilirkişi, Uyurgezer, Buzdolabı, Toplumbilim
(Her iki sözcük de anlamını korumuş.)

EKLER VE KELİME YAPISI TEST

1) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcük farklı bir yapım eki almıştır?

- A) Askerliğimi tanıncı olarak yaptım.
- B) Bencil biri olmamaya çalışmalısın.
- C) Parkta gölgeli bir yer aradık.
- D) Yeni aldığı silgi kokulu değildi.

2) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "-lık / -lik" ekiyle türemiş sözcük yer bildirmektedir?

- A) Çocuğa yeni bir önlük alacağız.
- B) Öğrencilik yıllarımda onu tanıdım.
- C) Küçük kız geceliğini giymeden yatmazdı.
- D) Bütün gün seni fidanlıkta bekledim.

3) Aşağıdaki sözcüklerden hangisi fiilden isim yapan ek almamıştır?

- A) övgü
- B) alıcı
- C) vergi
- D) hancı

4) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde "-dan" eki eklendiği sözcüğe "neden" anlamı katmıştır?

- A) Depremden son anda kurtarıldı.
- B) On beşinden gün almaya başladı.
- C) Yarın yemekten sonra toplantı yapalım.
- D) Açlıktan karnı zil çalışıyordu.

5) "da / -de" eki aşağıdaki cümlelerin hangisinde yapım eki olarak kullanılmıştır?

- A) Bugünün en gözde mesleği mühendisliktir.
- B) Baharla, toprakta hareketlenme başladı.
- C) Çocuklar sahada maç yapacaklardı.
- D) Şiirlerinde anlaşılmaz ifadeler bulunuyor.

6) "-gın / -gin" eki aşağıdakilerden hangisinde soyut anlamlı sözcük türetmiştir?

- A) Bir gün bir bilgine sormuşlar.
- B) O çevresinde saygın bir kişidir.
- C) Balkondaki çiçekler solgun görünüyör.
- D) Durgun suya dikkat etmek gerekir.

7) Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili kelime hem yapım eki hem çekim eki almıştır?

- A) Çevremizi temiz tutmak, vatandaşlık görevimizdir.
- B) Ormanlarımız, ülkemizin can damarlarıdır.
- C) Yaz gelince Karadenizliler, eskiden yaylalara göçermiş.
- D) İrmak kenarlarında pirinç tarlaları çoktur.

8) "karıncaların" kelimesinin kökü aşağıdakilerden hangisidir?

- A) karınca
- B) karın
- C) kar
- D) karıncalar

9) "-lik" eki aşağıdaki kelimelerden hangisine soyut anlam kazandırmamıştır?

- A) iyilik
- B) kardeşlik
- C) gözlük
- D) mutluluk

10) Yapısıyla diğerlerinden farklı olan kelime hangisidir?

- A) aylar
- B) bilgin
- C) dişçi
- D) gözlükçü

11) Aşağıdakilerden hangisinde çoğul eki (lar/ ler) sözcüğe saygı anlamı katmıştır?

- A) Ahmet Beyler de toplantıya teşrif ettiler.
- B) Bu millet çok zor günler geçirdi.
- C) İnsanların birbirini kırmasına bir anlam veremiyorum.
- D) Kelaynakların soyu tükenmek üzereymiş.

12) "Gözlük" sözcüğü aşağıdakilerden hangisinde farklı türden ek almıştır?

- A) Gözlükçü
- B) Gözlüğün
- C) Gözlükten
- D) Gözlükler

13) Aşağıdaki altı çizili kelimelerin hangisi ismin hal eklerinden birini almıştır?

- A) Hasta adamı doktora götürdüler.
- B) İngiltere ada ülkelerinden biridir.
- C) Kuşu kafesten salıverin.
- D) Acı biber ağzımı yaktı.

14) Aşağıdakilerden hangisi basit kelimedir?

- A) para
- B) dalgıçlar
- C) içli
- D) duygular

15) "Çocukluk yıllarımı hiçbir zaman unutamıyorum." cümlesinde türemiş kelime aşağıdakilerden hangisidir?

- A) unutamıyorum
- B) hiçbir
- C) yıllarını
- D) çocukluk

16) Aşağıdakilerden hangisi türemiş kelimedir?

- A) bardak
- B) balık
- C) çardak
- D) durak

17) "Görgü - yıllar - hanımeli" kelimeleri yapı bakımından türleri aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- A) Basit - türemiş - birleşik
- B) Birleşik - türemiş - basit
- C) Türemiş - birleşik - basit
- D) Türemiş - basit - birleşik

18) "Güzelliklerimiz görmeye değer." cümlesindeki "güzelliklerimiz" kelimesinde, aşağıdaki ek çeşitlerinden hangisi yoktur?

- A) Yapım eki
- B) Tamlama eki
- C) Çoğul eki
- D) İyelik eki

19) Aşağıdaki kelimelerin hangisi çekim eki almıştır?

- A) göz-lük-çü
- B) su-suz-luk
- C) bil-gi-li
- D) ba-lık-çı-lar

20) Aşağıdakilerden hangisi hem isim hem de fiil kökü olarak kullanılabilir?

- A) göl
- B) suç
- C) düş
- D) çok